

Kunskap för en demokrati

– nya infallsvinklar för
samhällsforskning

Författad av

Monica Hane och Bengt-Åke Wennberg

Arbetsresultat uppstår genom att människor självständigt koordinerar sina handlingar med andras. Så har det sannolikt alltid varit men numera är det ett påtagligt faktum. Den enda typ av forskning som kan göra interaktiva skeenden konstruktiva är den som belyser de aspekter som var och en behöver veta och ta hänsyn till medan de arbetar – inte bara de som ledningen har behov av. En sådan forskning bidrar till att berörda aktörer kan göra välgrundade överväganden.

Monica Hane och Bengt-Åke Wennberg

Kunskap för en demokrati

– nya infallsvinklar för
samhällsforskning

Författad av

Bengt-Åke Wennberg och Monica Hane

Kunskap för en demokrati
nya infallsvinklar för samhällsforskning

Författad av Bengt-Åke Wennberg och Monica Hane
ISBN: 91-85017-42-6

Rapporten kan laddas ner från:

www.samarbetsdynamik.se

Rapporten kan beställas från:

Samarbetsdynamik AB, Ölsdalen 134, 69391 Ölsdalen
0586-726 126, info@samarbetsdynamik.se

Design och Layout: Lisbeth Rydén , EllErr Konsult
Tryck: PrintForce Tryck & Distribution AB
Energigatan 19, 434 37 Kungsbacka

© Samarbetsdynamik 2019

Innehåll

Förord.....	5
Introduktion.....	9
Oligarkins järnhårda lag	15
Oligarkin påverkar forskningens frihet.....	17
Den auktoritära föreställningens sammanbrott.....	21
Studier och beskrivning av interaktiva skeenden	25
Vad är ett trovärdigt ”vittne”?.....	29

Förord

Behovet av samtal över organisations- och yrkesgränser i arbetsliv och samhälle har ökat. De tidigare så fasta och stabila grupperingarna har ersatts av flyktiga mikrosystem i vilka man snabbt måste etablera samarbeten inom ramen för olika nätverk. Samtidigt har kraven både på en förbättrad kvalitet och ett precisare resultat ökat. De gamla organisationsanalyserna vilka fokuserade på hierarkiska strukturer, värderingsfrågor, ledarskap, generell uppföljning och fasta metoder och rutiner blir alltför ytliga och rigida eftersom de uppgifter, uppdrag, problemställningar och åtaganden som en verksamhet i dag möter är allt mer varierande.

Berörda aktörer måste till skillnad från förr självständigt medverka till att löpande koordinera det gemensamma handlandet och forma verksamheten. De åtaganden verksamheten i dag ställs inför kräver därför att varje medarbetares erfarenhet och professionella kunnande utnyttjas till fullo. Syftet med olika yttre insatser från utomstående konsulter och intressenter är att möjliggöra och stödja detta självständiga handlande och bidra till att generera de fördjupade samtal som samarbetet numera kräver.

Det är vår erfarenhet att ovanstående omvärldsförändringar tvingar fram ett dramatiskt skifte i sättet att samtala om och beskriva de fenomen som uppstår i samspelet människor emellan. Samspelet kunde förut regleras genom struktur, ledning, metoder och byråkrati. Det måste nu istället bygga på individens självständiga val och handlande i de unika situationer denne möter.

Detta förändrar i grunden den mening som orden behöver förmedla för att individen för andra skall kunna beskriva sitt handlande. Behovet av att kunna avläsa varandras personliga ställningstaganden för att koordinera det egna handlandet förändrar också vilka krav på ansvar och an-

svarstagande som då blir logiskt rimliga att hävda. Helt nya frågeställningar om hur ett kvalitativt samspel skall kunna upprätthållas blir då också aktuella.

Vi tycker att vi under hela vårt yrkesliv sett detta skifte komma. Ett stort antal författare och forskare har varit inne på samma spår och beskrivit olika aspekter av denna förändring. De har inte passerat obemärkt förbi. Vi har emellertid kunnat konstatera att synnerligen lovvärda försök att anpassa språk och agerande till de nya resonemang som presenterats har misstolkats och avfärdats. Framgångsrika utvecklingsprojekt i många olika branscher har efter en tid återgått till det gamla. Eldsjälarna har gett upp.

Vi har också själva, när vi lyft fram de nya idéerna, och försökt påpeka risken för misslyckanden när man följt de gamla mönstren, insett vilken konserverande kraft som ligger i de etablerade språkliga uttrycken och de låsningar som de förväntningar de väcker åstadkommer.

Samarbetsdynamik AB grundades för 50 år sedan. De 129 abonnemangsrapporterna och de troligen mer än 10 000 övriga texterna, som vi skrivit genom åren, är alla olika försök att peka på vilka tankefigurer som måste överges och vilka andra som stämmer bättre med dagens situation. Ett omfattande nätverk av kolleger och uppdragsgivare har erbjudit oss den arena och de konkreta exempel som sådana reflekterande samtal förutsätter. Ett särskilt troget gäng har under våren 2019 hjälpt oss hitta de stora linjerna. Peter Tillberg har även varit medförfattare till texten om paradigmskiftet.

Vi har nu valt ut 8 aspekter som känns som de mest centrala att beskriva. De är alla utsnitt ur den samlade erfarenheten. Det finns ingen självklar hierarkisk princip som vi kan tillämpa – dvs. det går inte att klassificera dessa erfarenheter i varandra uteslutande kategorier. Allt hänger snarare ihop och tankar tvinnar sig runt varandra. Gamla tankar återkommer i olika resonemang men varje gång lite annorlunda uttryckta på grund av

det nya sammanhanget. Därför går det inte heller att undvika direkta upprepningar.

Vi föreställer oss att dessa 8 fristående häften skall kunna fungera som inspel i de olika samtal om samarbete och samverkan som nu behöver föras i arbetslivet och i samhället. För att underlätta för att även enskilda avsnitt i ett häfte skall kunna ligga till grund för sådana samtal har alla avsnitt försetts med några av de viktigaste referenserna från olika progressiva forskare och författare till det tema som behandlas.

De 8 häftena har fått följande rubriker:

Paradigm – dess natur och konsekvenser.

Komplexitet – grunden till oredan och villrådigheten i debatten om arbetslivet.

Doxans kraft – hindret för kloka analyser i och om arbetslivet.

Utforskande samtal – vägen till kunskapsintegration, synergi och gemenskap.

Praktikens rationalitet – teorier som hedrar medarbetarnas kunnighet.

Det virtuella möjlighetsrummet – grunden för analyser av sociala system.

Kunskap för en demokrati – nya infallsvinklar för samhällsforskning.

Lärande partnerskap – utbildning i termer av en tjänst.

Ölsdalen den 15 augusti 2019

Bengt-Åke Wennberg   Monica Hane

Introduktion

Vi har under hela vårt yrkesverksamma liv intresserat oss för, och fokuserat på, interaktiva skeenden mellan människor. Den kunskap som har stor betydelse för att förstå dessa behandlas emellertid styvmoderligt av traditionell forskning. Därmed saknas en viktig kunskap som vi behöver för att i vår tid kunna vara med att bidra till demokrati och välfärd.

Ett fenomen som exempelvis inte uppmärksammats tillräckligt är hur individens agerande och det gensvar hon möter på vad hon gör påverkar hennes känsla av identitet. Förr kunde man förlita sig på en roll eller position. De många olikartade samspel vi i dag ingår i tvingar oss numera att välja agerande utifrån situationens krav och egna subjektiva erfarenheter, kunskaper och föreställningar om nuet och framtiden. Vi kan inte längre begränsa oss till att följa direktiv, instruktioner och order.

Det moderna samhället tvingar därmed fram en ökad självständighet som inte var lika markerad under tidigare epoker. Vid varje val, som vi självständigt måste göra, blir den egna värdegrunden synligare och vi kan riskera att bli ställda till svars för våra egna överväganden – inte bara av andra utan också av oss själva.

Detta förändrar synen på demokratin. Ju mer man måste uppleva sig vara sig själv i sitt samspel med omvärlden desto mindre finns det anledning att tro att man kan bli representerad av någon annan eller att det skulle finnas generella riktningar och värderingar som i varje situation är helt förenliga med den egna subjektiva ambitionen och uppfattningen.

Äkta demokrati i vår tid uppstår således när den unika, enskilda, självständiga individen i sina samspel med omvärlden genom egen kraft upplever sig ha tillräckligt inflytande över skeendet och kan känna sig trygg med sitt agerande i **sin** samvaro med andra. De hierarkiska former, den paternalism och den regelstyrning som fortfarande är förhärskande kan

då vara ett stort hinder för individen när det gäller att uppfatta sig inkluderad och beaktad i sitt sociala sammanhang. Detta gäller också det ”säljtryck” som numera utövas genom användningen av de stora medieföretagen – facebooks och googles – djupgående information om våra preferenser.

Individualiteten, i form av varje människas autonomi, har sedan länge ansetts vara grunden för mänsklighetens fortlevnad. Det har också erfarenhetsmässigt genom olika ockupationer konstaterats, att om kraven på autonomi inte uppfylls och känslan av att den egna unika individualiteten riskerar att förloras till en för invånarna främmande överhet – eller till en ny utomstående aktör som försöker ta makten i familjen – så kan detta leda till allvarliga konflikter och krigstillstånd.

Sakfrågan är således att individer *alltid* väljer att agera som de gör och då behöver luta sig mot en stabil självkänsla även om de av yttre krav känner sig tvingade att handla på ett visst sätt.

Detta får konsekvenser för resonemang om organisering och samverkan. Det rimliga perspektivet för att tolka de interaktiva skeenden är då att se dem som något som skapas genom att individerna tillsammans etablerar den dynamiska ordning som blir till. Inte att den kan bestämmas av en överhet eller en yttre lagbundenhet.

Den ordning som uppstår är sällan helt förutsägbar. Självständiga individer kan i princip välja att agera helt annorlunda än vad de tidigare gjort eller än vad omgivningen från början tror. De kan till och med agera annorlunda än vad de själva säger eller har sagt att de skall göra. Då uppstår det Thomas Kuhn kallade anomalier. Det vill säga att det man tror sig kunna förutse inte blir som man tror.

I vår tid blir dessa anomalier allt frekventare eftersom individerna i en tid av allt kraftigare förändringar får allt svårare att både mentalt och praktiskt disciplinera sig under generella påbud som ofta är dem främmande i

deras vardag. Individerna känner sig därför också allt mer handikappad i ett heteronomt samhälle.

Hon förlorar snabbt sin självkänsla om hon låter en ideologi, en religion eller överordnades order ansvara för de handlingar man själv utför. Men hon kan också drabbas av allvarliga och ibland livshotande motgångar om hon inte anpassar sig. Hon ställs inför ett dilemma.

Den sedan upplysningstiden etablerade föreställningen att det skulle gå att skapa en allmänt accepterad politisk överbyggnad som gäller allt och som stämmer för alla är allt mer orealistisk. Därmed är det också osannolikt att politiker, ledning och överhet genom sin exklusiva tillgång till en överlägsen kunskap skulle kunna föra hela folkets talan och styra utvecklingen i en bästa riktning för alla människor i gemenskapen.

Därmed förändras också meningen med det vi kallar samhällsforskning och demokrati. Forskningen kan inte längre enbart och exklusivt vända sig till eliten. Den kan inte representera folkets röst. Det är inte heller relevant att enbart en liten elit skall bestämma över arten och innehållet i den kunskapsgenerering som kan ligga till grund för människors dynamiska samverkan. Den ”demokratiska” kunskapen måste växa fram ur folket självt.

Några andra som tänkt i dessa banor

Alvesson M (2006): Tomhetens triumf – om grandiositet, illusionsnummer och nollsummespel. Stockholm: Atlas.

Alvesson M (2019): Handlingsplaner får oss att tappa handlingskraft. GP 2019-08-04.

Archer L, Hicks L, Whitaker D och Whitaker G (1994): Research Partnerships – Ways in which organisations and university-based facilitators/researchers may work together to carry out research, facilitate pro-

gramme and staff development and improve quality of work and work-life. York: Social Work Research and Development Unit, Department of Social Policy and Social Work. University of York. Kan laddas ner här: <http://www.samarbetsdynamik.se/images/dokument/RPartnerships.pdf>

Bauman Z (1998): Vi vantrivs i det postmoderna. Göteborg: Daidalos.

Bauman Z (2002): Det individualiserade samhället. Göteborg: Daidalos.

Brante T (2014): Den professionella logiken. Hur vetenskap och praktik förenas i det moderna kunskapsamhället. Kina: Liber.

Brehmer B (2013): Insatsledning – Ledningsvetenskap hjälper dig att peka åt rätt håll. Stockholm: Försvarshögskolan.

Dalsvall M, Lindström K (2009): Bortom tankefällan. Om organisatoriska landskap, ledarskap och personalarbete i framtiden. Sandared: Vulkan.

Engellau P (1987): På spaning efter Moder Sveas själ. Stockholm: Tïmbro

Fishkin J (2011): När folket talar. Deliberativ demokrati & konsultation av allmänheten. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB.

Forrester J (2013): Om *p* så vad? Att tänka i fall . Arche 2013 nr 44-45, sid 1-12

Gibbons, M et al. (1994): The New Production of Knowledge – The Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies. London: Sage.

Haque U (2018): Why Technology is Costing Us Agency. Or Hype-rabjectivity. Eudaimonia & Co: <https://eand.co/why-technology-is-costing-us-agency-24cefc84a751>

- Kristensson P (2009): Den tjänstedominanta logiken. Innebörd och implikationer för policy. Vinnova Rapport. VR 2009:7.
- Lakoff G (2008): The Political Mind – Why You Cant Understand 21:st-Century American Politics with an 18th-Century Brain. New York: Viking Penguin.
- Lindström IB, Wennberg BÅ, Hane M (2010): Individuationsprocessen som utgångspunkt för vårdutveckling i enlighet med arbetsterapins paradigm. Nacka: Förbundet Sveriges Arbetsterapeuter.
- Lindström IB, Hane M, Wennberg BÅ (2014): Using the abductive approach to bridge communication gaps. WFOT Bulletin, Vol 70, Nov 2014, sid 47.
- Luhmann N (2005): Förtroende - en mekanism för reduktion av social komplexitet. Göteborg: Daidalos.
- Olsson G (1996): Aningars aning: Glimtar av en humanvetenskaplig handlingsteori. I Poste Restante. Stockholm: Nordiska institutet för samhällsplanering. Kan laddas ner från <http://www.kunskapsabonnemanget.se/Filerpdf/Reflektioner/GOHH.pdf>.
- Olsson G (2007): Abysmal A Critique of Cartografic Reason. Chicago: University of Chicago Press.
- Ramalingam B, Jones H (2008): Exploring the science of complexity: Ideas and implications for development and humanitarian efforts. Working Paper 285. London: Overseas Development Institute.
- Ramirez J L (1995): Skapande mening - en begreppsgenealogisk undersökning om rationalitet, vetenskap och planering. Avhandling 13:2. Stockholm: Nordiska institutet för samhällsplanering.
- Ramírez J (2004): Retorik som humanvetenskaplig kunskapsteori och metod i samhällsplanering – en idéöversikt. Statsvetenskaplig Tidskrift

2003/2004. Årg 106:1. Rothstein B (2012): Facket missade chansen till ekonomisk demokrati. DN 121113.

Rydén L (2015): Komma till tals, komma till sin rätt och komma till rätta med. Om organisatoriska arbetsmiljörisker och hur man hanterar, förebygga och bedöma dem. www.ellerr.se

Senge P M (2006): The Fifth Discipline: The art and practice of a learning organization. London: Random House Books.

Stengers I (1999): For en demokratisering av vitenskapene. Oslo: Spartakus Forlag.

Stiebe A (2013): John Forrester och framställningsformen fall. En introduktion. Arche vol 44-45 sid 156.

Snowden D, Boone M (2007): A Leaders Framework for Decision Making. Harvard Business Review. November 2007, sid 69-76.

Thomassen O (2013): Integritet som arbeidslivsfenomen. Oslo: Avhandling vid det medisinske fakultet ved Universitetet i Oslo.

Westin G (2010): Planerat, alltför planerat. En perspektivisk studie i stadsplaneringens paradoxer. Uppsala: Doktorsavhandling vid Kulturgeografiska institutionen vid Uppsala Universitet.

Ydén, Karl & Berndtsson, Joakim (2014) Skilda världar? Försvaret, politikerna och svenskarna. I Annika Bergström & Henrik Oscarsson (red): *Mittfåra & marginal*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.

Oligarkins järnhårda lag

Oligarki betyder fåtalsvälde. Oligarkins järnhårda lag är en klassisk samhällsvetenskaplig princip formulerad redan 1911 av den tyska sociologen Robert Michels i hans bok *Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie. Untersuchungen über die oligarchischen Tendenzen des Gruppenlebens*.

Lagen säger att varje socialt system, oavsett om man har ambitionen att hållas samman demokratiskt eller auktoritärt, riskerar att så småningom och oundvikligen, utvecklas till en förtryckande, korrupt och destruktiv oligarki så länge som det allmänt anses att människor måste ledas av någon eller några med ett ”bättre vetande” om de sammanhang och de förhållanden som man lever i.

Den destruktiva utvecklingen är då inte i första hand en konsekvens av enskilda personers ondska. De mest skrupellösa utnyttjar bara de möjligheter som systemet ger. Utvecklingen är en direkt konsekvens av tanken att några få är överlägsna alla andra.

Den vertikala skiktning som bildar grunden för oligarkins järnhårda lag är djupt förankrad i människors erfarenhet. Barnet tvingas anpassa sig till en berättelse om samhället och omvärlden som bygger på över- och underordning. Övergången till vuxenlivet handlar om att frigöra sig från denna bundenhet.

Men denna övergång innebär samtidigt att individen blir beroende av andra vuxna i ett vuxenliv. I det större sociala systemet kan därför eliten komma att överta rollen att formulera och upprätthålla den ordnande berättelsen. Det ligger i denna berättelse ett underförstått krav att de berörda skall se upp till eliten som bättre vetande. De underställda är därför, trots att de är självständiga vuxna, i allmänhet beredda att låta eliten utöva makt över de flesta frågor.

Tankefiguren om elitens betydelse innebär en risk att flera konkurrerande ideologier växer fram och strider om vilken elit som skall bestämma. Inom var och en av sådana stridande eliter bildas en hierarki i vilken de som tillhör eliten utifrån sin upphöjda position och inom ramen för sitt tankesystem utvecklar sin egen kunskap och kompetens. Eliten bildar då inom sin maktsfär en social grupp som avskärmar sig från övriga i organisationen och som befäster elitens betydelse och nödvändigheten av att just de tar ansvar för resten.

Eliten styr de som de anser underlägsna dem genom att utöva sanktioner. De ser till att belöna det de anser önskvärt beteende och motarbetar beteenden som de inte önskar. Detta gäller i såväl stora som små och såväl i konstruktiva som destruktiva grupper.

Genom denna process besannas föreställningen om de underställdas ”okunnighet” och att de måste ledas av någon med bättre vetande. De ”underställda” blir helt enkelt genom denna selekterade kunskapsbildningsprocess mindre kunniga än den elit de tror på. De hålls kvar i sin okunnighet om den värld de lever i genom elitens åtgärder. Detta gäller alla organisationer – även kriminella.

Referens

Michels R (1958) engelsk utgåva: *Political parties. A sociological study of the oligarchical tendencies of modern democracy*. Kitchen Ont: Batoche.

Oligarkin påverkar forskningens frihet

Eliten kommer genom sin till synes överlägsna kunskap om sammanhangen att styra över resurserna inom det samfund den kontrollerar. Den kontrollerar informationen som strömmar genom kommunikationskanalerna. Eliten har också starka motiv att övertyga gräsrotterna om riktigheten i sina åsikter, och de använder därför hela sin makt och myndighet att göra detta. Ett sätt är att ta makt över kunskapsgenereringsprocessen.

Allt fler vetenskapsteoretiker har observerat att i vår tid har oligarkins järnhårda lag påverkat forskningens praxis. Från det att forskning tidigare byggt på nyfikenheten hos enskilda individer vilka inom ramen för sitt forskningsfält letat efter ”sanningen” – det som vetenskapsteoretikerna kallat mode 1-forskning – så har forskningsinsatser allt mer blivit ett beställningsarbete för att stödja den aktuella eliten.

Forskaren är därför inte längre fri att undersöka frågeställningar inom sitt område utan tvingas genom olika existerande styr- och belöningsystem engagera sig i så kallad mode 2-forskning som syftar till att belysa för eliten angelägna samhällsproblem. Forskningen blir därmed hårt styrd av den oligarki som för tillfället har makten och tvingas anpassa sig till denas världsbild.

Varje enskild oligarki blir självförstärkande genom att en viss social rörlighet tillåts inom systemet. Eliten tenderar också att främja de lägre tjänstemän som delar deras åsikter. Oligarkins föreställningsvärld blir också självförstärkande genom att avvikande åsikter inte tolereras och genom att eliten inte accepterar sådan forskning som kan ifrågasätta deras bild av verkligheten.

Oligarkins järnhårda lag säger således att alla sociala system, oavsett hur demokratiska de är i början, så småningom utvecklar oligarkiska tenden-

ser så länge man vidhåller att individen måste ledas av någon som "vet bättre" eller av en överordnad struktur som saknar kontakt med den verklighet individen upplever.

Det är detta grundläggande förgivettagande som nu måste konfronteras. Så länge denna föreställning hålls vid liv så blir enligt Michels den demokrati, som vi vant oss vid, både praktiskt och teoretiskt allt mer omöjlig.

Sedan industrialismen och välfärdssamhällets tillkomst förväntar vi oss att den representativa demokratin och demokratiskt ledarskap skall leda till medinflytande och en styrning för allas bästa. Vi uppfattar totalitära strukturer som oönskade då de blockerar öppenhet och tillit. Oligarkins järnhårda lag leder därför till en anomali, det vill säga att det inte blir som vi tror i samhällen vilka styrs av representativ demokrati och demokratiskt ledarskap.

Anomalin yttrar sig i att konflikten mellan olika ideologier inom och mellan eliterna gör att utomstående/medborgare/medarbetare/gräsrötter inte längre begriper vad som sägs eller vad de olika utsågorna egentligen handlar om. Den meningsbärande ordningen finns inte eller döljs bakom trivialiteter och oförståeliga teorier och begrepp. Den reduceras till ytliga argument, och undanflykter som uppenbarligen inte hör till saken. Detta skapar allt större misstro till eliten och ökar behovet av individers självständighet och autonomi. Individer anser att de måste ta saken i egna händer och fragmenteringen ökar. Korrupcion och destruktiva skeenden får fritt spelrum. Detta driver i sin tur utvecklingen i totalitär riktning.

Därför är det viktigt att beskriva detta problem – inte som en följd av onda och dåliga ledare eller onda och goda människor – utan som en följd av en frigörelseprocess. Det vill säga ett naturligt skifte i mänsklighetens syn på sig själv som gör att individens självständighet och autonomi måste stärkas. Först då kan oligarkins järnlag brytas – och ersättas med en samhällsordning som bygger på autonoma utgångspunkter.

Några andra som tänkt i dessa banor

Engellau P (1987): På spaning efter moder Sveas själ. Stockholm: Timbro.

Fransson M, Quist J (2018): Fri som en fågel. En studie av återprofessionalisering inom Försäkringskassan. ISBN: 978-91-7063-990-6.

Gibbons, Michael, Camille Limoges, Helga Nowotny, Somon Schwartzman, Peter Scott, and Martin Trow. 1994. The New production of knowledge : the dynamics of science and research in contemporary societies. Edited by M. Gibbons. London: Sage.

Gibbons M (1999): Science´s new social contract with society. Nature, vol. 402, supp, 2 december 1999.

Hallerstedt G (red.) (2006): Diagnosens makt. Göteborg: Daidalos.

Inglehart R, Welzel C (2005): Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence. Cambridge University Press.

Karlsson P, Schilling P (2006): Nya teorier – Ny kunskapsproduktion, några teoretiska perspektiv på IVA:s universitetsframsyn 2005/2006. Stockholm: Institutet för studier av utbildning och forskning.

Kissinger H (2014): World Order – Reflections on the Character of Nations and the Course of History. St Ives: Allen Lane.

Liedman S-E (2009): Tid för erfarenheter eller bara tid för yrkesförberedelse. I Psykoanalytisk Tid/Skrift 26-27.

Nowotny, Helga, Peter Scott, and Michael Gibbons. 2001. Re-thinking science: knowledge and the public in an age of uncertainty. Edited by P. Scott and M. Gibbons. Cambridge.: Polity press.

Stengers I (1997): Power and Invention. I serien Theory out of Bounds. Minnesota: University of Minnesota Press.

Stengers I (1999): For en demokratisering av vitenskapene. Oslo: Spartakus Forlag.

Strand R (2002): Complexity, Ideology and Governance. Emergence, 4(1/2), 164-83, Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Strand R (2008): In defence of some sweeping claims about socially robust knowledge. I Carrier M m.fl: The challenge of the social and the pressure of practice. Pittsburg: University of Pittsburg Press. Sid 146-159

Uhlin, Å. (2005). Innovation, osäkerhet och det instrumentalistiska misstaget. I Benner, M. (red). Innovationer – dynamik och förnyelse i ekonomi och samhällsliv. Lund: Studentlitteratur.

Den auktoritära föreställningens sammanbrott

Den auktoritära tanken bygger på att det skulle kunna finnas en övergripande föreställning om världen och en mänsklig samverkan som skulle kunna accepteras av alla och som var giltig för alla fenomen. Genom att någon eller några i en elit skulle ha möjligheter att avslöja denna ”sanning” så skulle de oligarkiska kunskapsanspråken kunna vara en styrande princip för samhället.

Tanken har sitt ursprung i en urgammal föreställning om naturens jämvikt. Den stabilitet och återfödelse som man observerar i naturen har enligt denna tanke sitt ursprung i att varje kraft balanseras av en motkraft som vidmakthåller stabiliteten. Därför kunde naturens fenomen beskrivas som givna lagbundenheter och samband vilka existerade överallt och alltid. De hade sin orsak i en gudomlig skapelse. Den moderna forskningen har tvingats förkasta denna tanke.

Vid studier av ångmaskinen på 1800-talet definierades ett begrepp *entropi* som har att göra med hur värme kan omvandlas till arbete. Denna omvandling av värme till energi är förbunden med att tillstånd av högre ordning i form av att upphettade vattenmolekyler övergår till tillstånd av lägre och därmed ett mindre energirikt tillstånd. Det vill säga jämvikt. I denna process frigörs energi som kan omvandlas i arbete.

Då det krävs energi för att ”driva naturen” framåt förutsågs att naturen gick från tillstånd av hög energi till mindre energirika tillstånd. Det vill säga allt mer jämvikt. Naturen skulle då så småningom drabbas av den så kallade ”värmedöden”. Allt skulle vara i jämvikt. Detta formulerades i den andra termodynamiska huvudsatsen.

Nobelpristagaren Ilja Prigogine kunde emellertid genom experiment visa att naturen inte befann sig i jämvikt utan istället formade dissipativa strukturer som låg långt från jämvikt och därför i vissa fall kunde skapa

ökad ordning. Detta gav en förklaring till förekomsten av liv och evolutionens natur. Resultatet av Prigogines forskning ifrågasatte därmed också den konventionella vetenskapens basala förgivettaganden.

Vetenskapsteoretikern Isabelle Stengers, som arbetade nära ihop med Prigogine, kom därmed tillsammans med en mängd andra forskare att ifrågasätta forskningens auktoritativa kunskapsanspråk. De kom istället att intressera sig för de interaktiva skeenden som innebär att ”världen hela tiden blev till”. Naturen kan således skapa en helt ny ordning men också återetablera en tidigare ordning ur oordning.

Alldeles särskilt kom Stengers att intressera sig för mänskliga samspel exempelvis hypnos, psykoanalys och andra interaktiva skeenden som man tidigare försökt förklara och bortförklara i termer av konventionell vetenskap. Tyvärr är hennes försök än så länge bristfälliga och det saknas både vetenskapsteoretiska resonemang om vilka resonemang som kan komma istället men också en konkret praxis för hur forskning då kan bedrivas på dessa områden.

Några andra som tänkt i dessa banor

Berglund J (2011): Formalisering och yrkeskunnande – en explorativ studie om säkerhetskulturen inom kärnkraftsindustrin. Stockholm: Institutionen för Industriell ekonomi och Organisation. KTH.

Bohm D, Peat D (1987): Science, Order and Creativity. London: Routledge.

Dalsvall M, Lindström K (2009): Bortom tankefällan. om organisatoriska landskap, ledarskap och personalarbete i framtiden. Sandared: Vulkan.

Foucault M (2001): Fearless speech. Los Angeles: Semiotext(e)

- Funtowicz, Silvio, and Roger Strand (2007): Models of science and policy. I Biosafety first: Holistic approaches to risk and uncertainty in genetic engineering and genetically modified organisms 263-278.
- Harari Y N (2015b): Homo Deus – A Brief History of Tomorrow. Kina: Harville Secker.
- Haque U (2018): Why the World is Giving Up on Freedom. <https://eand.co/why-is-the-world-giving-up-on-freedom-e50a9bec5303>
- Johannisson K (2007): Anomi – en diagnos på vår samtid. ALBA.NU Artikel 2007-12-13.
- Lakoff G (2008): The Political Mind – Why You Can't Understand 21st-Century American Politics with an 18th-Century Brain.
- Liedman S-E (2008): Jag och allt det andra. I Hallberg M (red): Vi vet något. Festskrift till Jan Bärmark. Göteborg: Göteborgs Universitet. Institutionen för idéhistoria och vetenskapsteori.
- Hallowell R (2009): Humberto Maturana and Francisco Varela's Contribution to Media Ecology: Autopoiesis, The Santiago School of Cognition, and Enactive Cognitive Science. Proceedings of the Media Ecology Association, Volume 10.
- Norberg P (2001): Finansmarknadens amoralitet och det kalvinska kyrkorummet. Stockholm: Avhandling vid Handelshögskolan I Stockholm.
- Norberg P (2009): En perfekt storm. Hur staten, kapitalet och du och jag sänkte världsekonomin. Porvoo, Finland: Hydra Förlag AB.
- Normann R (1983): Service Management – Ledning och strategi i Tjänstproduktion. Stockholm: Liber Förlag.
- Prigogine I (1980): From being to becoming. Time and complexity in the physical sciences. San Fransisco: W H Freeman and Company.

Reeder J (2010): Det tystade samtalet. Stockholm: Norstedts.

Rothstein B (2011): Quality of Government and Epistemic Democracy. Paper presented at the Workshop Epistemic Democracy in Practice at Yale University, New Haven, USA, Oct 20-22, 2011.

Rydén L (2015): Komma till tals, komma till sin rätt och komma till rätta med. Om organisatoriska arbetsmiljörisiker och hur man hantera, förebygga och bedöma dem. www.ellerr.se

Stengers I (1997): For en demokratisering av vitenskapene. Oslo: Spartakus Forlag.

Windelband W (1916): Preludier. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.

Studier och beskrivning av interaktiva skeenden

Grundfrågan är således att samordning och framväxt av naturens tillstånd inte längre kan ses enbart som en fråga om att naturen ordnar sig efter en från början given samordningsprincip. Därför måste hela den hierarkiska föreställningsvärlden ifrågasättas. Detta har ett avgörande inflytande på hur kunskapsgenerering när det gäller mänsklig samverkan kan ske.

Upptäckten medför exempelvis att de resultat som växer fram ur dagens forskningspraxis – och som enligt mode-2 styrs av beställningar från olika oligarkier – inte längre kan anses vara trovärdiga. Forskningen förlorar genom sin bundenhet vid makten i legitimitet och visar sig vara full av anomalier. Den skapar istället de stridigheter mellan olika oligarkier som lätt kan upptäckas i vårt samhälle.

Vi hävdar därför att det har bildats ett nytt kunskapsfält som har till upp-

gift att belysa mänskliga interaktiva skeenden. Denna kunskap som framgår av den högra kolumnen i bilden tar utgångspunkt i att samordning inte kan ske över individernas huvuden. Dokumenterade erfarenheter har visat att de berörda individerna aktivt genom sina handlingar medverkar till skapandet av de interaktiva skeenden som uppstår och därmed också till den yttre ordning som kan observeras. Ordningen kan uppstå omedvetet, slumpvis och tillfälligt men den kan också skapas medvetet och eftertänksamt av de aktörer som ingår i samspelet.

För att individen skall kunna medverka medvetet och ta ansvar för sitt val måste denne då få tillgång till sådan kunskap och information om interaktiva skeenden som den inte haft tidigare. Det handlar då inte, som i de andra kunskapsfälten, om statiska förhållanden och samband eftersom aktörerna som en följd av sina erfarenheter ständigt omtolkar sina uppfattningar och ändrar sina ambitioner beroende på vad som händer i samspelet och beroende på de nya möjligheter och begränsningar som visat sig. Löpande insatser för att beskriva det interaktiva skeendet – ”sensemaking” – blir då istället nödvändiga.

Detta gör också att en relevant kunskapsgenerering inte som förr kan ske från en punkt utanför systemet. Den måste alltid involvera de aktörer som ingår i systemet. Dessa måste då betraktas och behandlas som unika och autonoma subjekt. Detta har numera lett till olika forskningsansatser som exempelvis följeforskning, research partnerships etc.

Att sådana insatser har stor betydelse för hur det ”lokala skeendet” utvecklar sig står utom allt tvivel. *Den stora frågan är hur sådan forskning kan generera mer generella kunskaper som andra aktörer i sina respektive samspel kan ha nytta av för att förstå och hantera sin medverkan allt bättre.*

Några andra som tänkt i dessa banor

Argyris C (1982): Reasoning, learning and action. Individual and organizational. London: Jossey-Bass Limited.

Benvenuto S (1995): Two Interviews with Isabelle Stengers - Part 1. Time and the Plurality of Sciences. I Journal of European Psychoanalysis. 1995;1: s 85-104.

Dalsvall M, Lindström K (2009): Bortom tankefällan. om organisatoriska landskap, ledarskap och personalarbete i framtiden. Sandared: Vulkan.

Forrester J (2013): Om *p* så vad? Att tänka i fall . Arche 2013 nr 44-45, sid 1-12

Henriks G (2014): The microsystem network. Se <http://plus.lj.se/infopage.jsf?nodeId=31595>

Jantsch E (1980): The Self Organizing Universe. Scientific and Human Implications of the Emerging Paradigm of Evolution. London: Pergamon Press

Janik A, Toulman S T (1973): Wittgensteins Wien. Lund: Doxa.

Janik A (1996): Kunskapsbegreppet i praktisk filosofi. Eslöv: Bruno Östlings Bokförlag Symposium.

Johannisson K (2007): Anomi – en diagnos på vår samtid. ALBA.NU Artikel 2007-12-13.

Lundin S (2015): Teknisk kunskap. <https://sverkules.wordpress.com/uppsatser/teknisk-kunskap/>

Lundin S (2016): Verklighetsoptimering och verklighetsprövning – om varför goda intentioner ibland får motsatt verkan inom utbildningsområdet. Educare 2016:3. Malmö Högskola.

- Quist J, Fransson M (2014): Tjänstelogik för offentlig förvaltning. Kina: Liber AB.
- Roudinesco E (2010): Upplysningen och dess perversion i Västerlandet. *Psykoanalytisk Tid/Skrift* 2010: 30-31, s 13-22.
- Senge P M (2006): *The Fifth Discipline: The art and practice of a learning organization*. London: Random House Books.
- Stiebe A (2013): John Forrester och framställningsformen fall. En introduktion. *Arche* vol 44-45 sid 156.
- Thomassen O (2013): *Integritet som arbetslivsfenomen*. Oslo: Avhandling vid det medisinske fakultet vid Universitetet i Oslo.
- Votinius S (2004): *Varandra som vänner och fiender - En idékritisk undersökning om kontraktet och dess grund*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposium
- de Wahl F (2009): *Empatins tidsålder*. Stockholm: Karneval.
- Ydén, Karl & Berndtsson, Joakim (2014) *Skilda världar? Försvaret, politikerna och svenskarna i Annika Bergström & Henrik Oscarsson (red) Mittfåra & marginal*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.

Vad är ett trovärdigt "vittne"?

Ludwig Fleck konstaterar i sin bok – ”Uppkomsten och utvecklingen av ett vetenskapligt faktum. Inledning till läran om tankestil och tankekollektiv” – att vad en läkare ser i ett mikroskop inte är allt vad där finns att se. Läkaren ser vad denne *lärt sig se och vad dennes kolleger kan förstå och tala med varandra om.*

Konstruktiv vetenskaplighet handlar om att kunna göra relevanta kunskapsanspråk. Enligt Stengers går den etablerade vetenskapens tolkning av begreppet "beprövad erfarenhet" så långt tillbaka i tiden som till Galilei. När Galilei satte samman sitt experiment med kulor som rullade efter ett sluttande plan kunde han genom den "beprövade erfarenhet" som växte fram ur experimentet göra ett kunskapsanspråk som tvingade alla att acceptera att kulans rörelse kunde beskrivas på ett, och bara ett enda, sätt.

Detta sätt att resonera om kroppars rörelse kunde sedan överföras på ett stort antal andra fenomen som innehöll fasta kroppar i rörelse genom att man kunde konstatera att också dessa följde samma sambandsförklaringar. Det vetenskapliga idealet, och en fjäder i hatten för forskaren, är att kunna göra sådana allmängiltiga kunskapsanspråk som stödjer olika påståenden. Det alla kan observera *vittnar* om de övergripande samband som forskaren påstår finns. När Pasteur ”uppfann” begreppet mikroorganismer och dessa mikroorganismer sedan kunde identifieras i mikroskop vittnade dessa på samma sätt om att mikroorganismer kunde vara orsaken till olika sjukdomar.

Men vilka vittnen kan då stödja olika utsagor om interaktiva skeenden och göra dessa utsagor trovärdiga. Stengers har i sina artiklar inga svar på denna fråga.

Interaktiva skeenden uppkommer genom att de aktörer som deltar i dem föreställer sig vad som kan hända i en framtid – det vill säga hur de andra

kommer att agera under de förhållanden som då sannolikt kommer att råda. Det framtida och tänkbara skeendet bildar ett komplext och virtuellt rum av samtliga aktörers förväntningar på och förståelse av varandra.

Detta virtuella fält är omöjligt för en enskild aktör att på egen hand få grepp om såvida inte övriga aktörer *beskriver sin upplevelse av situationen*, sina intentioner och de skäl som finns för att de väljer att agera på ett visst sätt. *Utan en sådan kunskap* upplever aktören skeendet som fragmenterat och osammanhängande. *Med sådan kunskap* kan aktören skapa en helhet av det gemensamma interaktiva skeendet. Denna helhetsbild gör att aktörens medverkan i skeendet blir meningsfull för denne.

Relevansen i individens förståelse av helheten kan prövas genom att dennes bild formuleras och beskrivs för övriga aktörer. Presentationen erbjuder då, om den uppfattas som relevant, en förståelse även för de övriga av vad man kan vänta sig för framtida utfall.

Förväntansbilden kan då också genast ändras, och därmed också det kommande valet av beteende, eftersom aktörerna då förstår vad de, om inget ändrar sig, gemensamt medverkar till.

Forskning handlar i dessa fall inte om att komma fram till och stadfästa bestämda och från början givna samarbetsmönster utan att kunna dokumentera och beskriva den helhetsbild som verkar vara relevant i ett visst bestämt fall.

Vad forskaren – eller någon annan – utgår från i sitt provande är att människors samverkan har likheter mellan sig och att dessa generella drag tenderar att generera olika kända mönster. Forskaren kan lära sig känna igen dessa från sin egen erfarenhet och annan litteratur och använda denna kunskap i sina *utforskande interventioner*.

Ett begrepp som ligger nära vår beskrivning av ”meningsfullhet” är ”värdering” eller värdegrund. Värderingar eller värdegrund är sociala konstruktioner på samma sätt som tyngdlagen eller mikroorganismer. De

är ett försök att beskriva sociala samspel med utgångspunkt från en konventionell tankefigur hämtad från naturvetenskap och teknik. Den utgår från att det går att observera vissa mönster i olika interaktiva skeenden.

Man drar då slutsatsen att dessa tycks grunda sig i en gemensam ”värdegrund”. Detta är dock *en i praktiken meningslös information* eftersom en sådan gemensam ”värdegrund” inte kan dikteras fram eller formuleras.

Om den förekommer är den en följd av de aktuella aktörernas självständiga val och summan av den ”mening” de var och en vill skapa med sitt gemensamma agerande. Denna är unik för den grupp, de människor och den verksamhet i vilken den skapas.

Några andra som tänkt i dessa banor

Brulin G, Ekstedt E (2003): Ett hållbart arbetsliv kräver legitimitet – dags för ett nytt arbetsorganisatoriskt kontrakt. I: von Otter C (red): Ute och inne i svenskt arbetsliv. Forskare analyserar och spekulerar om trender i framtidens arbete. Arbetsliv i omvandling 2003:8. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.

Eriksson Lotta (2016): Varning för värdeorden. Kåseri i Sveriges Radio. <http://t.sr.se/2h1g0i9>

Fleck L (1997): Uppkomsten och utvecklingen av ett vetenskapligt faktum. Inledning till läran om tankestil och tankekollektiv. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag Symposium.

Gibbons, M et al. (1994),: The New Production of Knowledge – The Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies. London: Sage.

Karlsson P, Schilling P (2006): Nya teorier – Ny kunskapsproduktion, några teoretiska perspektiv på IVA:s universitetsframsyn 2005/2006. Stockholm: Institutet för studier av utbildning och forskning.

Lindström IB, Hane M, Wennberg BÅ (2014): Using the abductive approach to bridge communication gaps. WFOOT Bulletin, Vol 70, Nov 2014, sid 47.

Nordengen Christensen S (2012): Approaching Counterfactuals in History with a Case Study of the Historiography of the War in Bosnia-Herzegovina in 1993. Avhandling. Oslo: Universitetet i Oslo, humanistiska fakulteten.

Ramalingam B, Jones H (2008): Exploring the science of complexity: Ideas and implications for development and humanitarian efforts. Working Paper 285. London: Overseas Development Institute.

Ramírez J L R (2018): Om sammanblandningen mellan orden och ordbruket.

http://kunskapsabonnemanget.se/Filerpdf/Ramirez/JLR_91.pdf

Ramirez J (1995): Skapande mening – en begreppsgenealogisk undersökning om rationalitet, vetenskap och planering. Avhandling 13:2. Stockholm: Nordiska institutet för samhällsplanering.

Ramírez J L (1995): Om meningens nedkomst del II. Stockholm. Avhandling 13:3: Nordiska institutet för samhällsplanering. Kan laddas ner från www.kunskapsabonnemanget.se/Filerpdf/Ramirez/JLR_70.pdf.

Runsten P, Werr A (2016): Kunskapsintegration – Om kollektiv intelligens i organisationer. Lund: Studentlitteratur AB.

Rydén L (2015): Komma till tals, komma till sin rätt och komma till rätta med. Om organisatoriska arbetsmiljörisker och hur man hanterar, förebygga och bedöma dem. www.ellerr.se

Snowden D J. Boone M. (2007): A Leader's Framework for Decision Making. Harvard Business Review, November 2007, pp 69-76.

Stengers I (1999): For en demokratisering av vitenskapene. Oslo: Spartakus Forlag.